

OVER DE ZIN VAN PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK VOOR HBO'ERS

GERDA GEERDINK

en over de onzin dat het zinloos is

Inleiding

De beroepspraktijk waar afgestudeerden van de Faculteit Economie en Management komen te werken kan niet meer zonder onderzoek en afgestudeerde accountants, bedrijfs-economen, fiscalisten, logistici en hbo-juristen zijn pas echt professionals als ze onderzoeksvaardig zijn.

In dit artikel gaan we in op de zin van praktijkgericht onderzoek voor hbo'ers. Daarvoor beschrijven we eerst maatschappelijke en economische veranderingen die maken dat de nog steeds bestaande kloof tussen (academische) theorie en praktijkkennis moet worden overbrugd en er nieuwe professionals nodig zijn. Vervolgens wordt beschreven wat er binnen het hbo gebeurt en nog moet gebeuren opdat onderwijs en onderzoek verbonden worden: Lectoren (lectoraten) in het hbo; aanpassing van curricula van de (bachelor- en master)opleidingen; en personeel dat zorgt voor de uitvoering. Het artikel wordt afgesloten met het soort onderzoek dat we willen binnen het hbo en een aantal good practices. De eindparagraaf betreft de leeropbrengst van onderzoek binnen de bacheloropleidingen van de FEM. Onderzoek leidt tot betere professionals. Daarmee is vanuit de opleidingspraktijk aangetoond dat het 'zin' heeft.

Achterliggende belangen: de noodzaak onderzoek en onderwijs te verbinden

Maatschappelijke ontwikkelingen

Economische veranderingen hebben ertoe geleid dat de beroepspraktijk waarvoor het hbo opleidt een nieuw soort professional nodig heeft en behoefte heeft aan andere dan de bestaande theoretische kennis. De Europese top sprak in 2000 in Lissabon (Verdrag van Lissabon, 2000) de wens uit dat de Unie zich ontwikkelt tot de meest dynamische kennis-samenleving van de wereld. Als Europa mee wil blijven doen in de wereld moet het zich profileren als kennisproducent. In navolging van Lissabon heeft de Nederlandse regering zich voorgenomen te werken aan een plaats in de top drie van Europa's meest succesvolle economieën, Strategische agenda voor het hoger onderwijs, onderzoek- en wetenschapsbeleid (2007). Daarvoor is in Nederland vooral met betrekking tot innovatie en technologie een inhaalslag nodig. Er is behoefte aan meer kennis en vooral meer in de praktijk bruikbare kennis, en meer en beter opgeleide professionals (Leijnse, 2010).

Het zijn niet alleen economische wetmatigheden die daarom vragen. De samenleving als geheel verlangt in toenemende mate dat de vele complexe problemen waarmee we te maken hebben (vergrijzing, gebrek aan sociale cohesie, gebrek aan veiligheid, klimaatverandering et cetera) betaalbaar, snel en adequaat opgelost worden. Overheden en burgers, consumenten, cliënten en patiënten stellen steeds hogere en ingewikkelder eisen en verwachten meer dan voorheen snel en op maat bediend te worden. En ook daarvoor is nieuwe kennis nodig en zijn hoogopgeleide professionals nodig die vanuit de bestaande beroepspraktijk aangrijpingspunten vinden voor vernieuwing en verbetering.

De nieuwe professional

Niet toevallig komt die vraag nieuwe kennis te construeren en nieuwe professionals op te leiden bij het hbo terecht. Universiteiten en onderzoekscentra zijn vanouds kennisproducerende instanties maar het vanuit de academische wereld uitgevoerde, op theoretische kennis gebaseerde onderzoek, raakt vaak te weinig aan de beroepspraktijk. Het theorie georiënteerd onderzoek houdt zich vooral bezig met het vinden en formuleren van algemeen geldende wetmatigheden met betrekking tot allerlei vraagstukken die in veel situaties bruikbaar zijn, maar waarbij de primaire focus de ontwikkeling van de theorie en dus de wetenschappen geldt. Door de taakstelling bij te dragen aan de wetenschap ligt de nadruk bij universitair onderzoek meer op onderzoek waarvan de resultaten (internationaal) verspreid kunnen worden, dan op praktijkgerichtheid.

Voor de praktijk bruikbare kennis kan het best geconstrueerd worden door mensen die over veel praktijkkennis beschikken en daarnaast op een hoog abstractieniveau kunnen denken. Hoogopgeleide professionals kunnen 'knowing why' combineren met 'knowing how'. Om die theoretische en meer praktische kennis te verenigen hebben professionals meer en andere kennis nodig en moeten ze competent worden in het doen van onderzoek. Alleen een onderzoekende professional kan zijn beroepsmatig handelen steeds weer aanpassen aan de bestaande dynamiek in de beroepspraktijk en – pro-actief – nieuwe werkwijzen bedenken en implementeren die leiden tot de gewenste innovaties (Van Weert, 2005). Zo wordt bijvoorbeeld van technici maar ook van logistici en HRM-managers verwacht dat ze vertrouwde methodieken en handelwijzen uit hun beroepspraktijk kennen en kunnen gebruiken en relevante bevindingen uit nieuw onderzoek kunnen vertalen naar hun eigen beroepspraktijk.

Dat betekent ontwikkelingen bijhouden en onderzoeksresultaten lezen en beoordelen evenals het kunnen uitzetten en monitoren van onderzoeksopdrachten die door anderen uitgevoerd worden. Daarnaast moeten ze in staat zijn vanuit de bestaande en door hen gekende praktijkkennis nieuwe kennis te ontwikkelen en nieuwe methodieken en handelwijzen te testen en implementeren. Onderzoek leidt tot de theoretisch en empirisch gefundeerde aanbevelingen, tot aanpassing en/of vernieuwing van de beroepspraktijk en dwingt de professional tot een conceptueel denkniveau (Beishuizen, 2006).

Als we het in deze notitie over dé beroepspraktijk hebben bedoelen we in alle gevallen:

- Het microniveau waarin het eigen beroepsmatig handelen van de professional zich afspeelt
- Het mesoniveau, zijnde de organisatie waarbinnen professioneel gehandeld wordt en
- (Meer algemeen) het macroniveau, dat wil zeggen het vakgebied of het beroepsdomein waarin de professional werkt

Verbinding tussen onderzoek en onderwijs

Het hoger beroepsonderwijs moet – anders dan ze gewend is – onderzoekscompetente professionals afleveren die daarnaast – meer dan ze gewend zijn – beschikken over voldoende kennis van de beroepspraktijk. Onderzoek wordt, naast het onderwijs, een kerntaak van het hbo en een niet meer weg te denken onderdeel van het onderwijs. Onderzoek doen is binnen een aantal opleidingen al een vertrouwd onderdeel van de bacheloropleidingen maar daarbij gaat het nog niet in alle gevallen om het vernieuwen en verbeteren van de bestaande praktijksituatie. Het onderzoek is daarin veelal beperkt tot het leren gebruiken van bijvoorbeeld methodes voor marktonderzoek. Voor vernieuwen van de beroepspraktijk is het noodzakelijk dat de professional bestaande handelingsrepertoires ter discussie kan stellen. Dit gemaakte onderscheid is te vergelijken met het onderscheid dat Agyris en Schön (1978) maken tussen twee soorten leren: ‘single loop leren’ versus ‘double loop leren’. Van ‘single loop leren’ is sprake als het leren gericht is op het kunnen gebruiken van specifieke handelingsrepertoires en protocollen waardoor resultaten verbeteren binnen de bestaande situatie. ‘Double loop leren’ is gericht op het ter discussie stellen van handelingsrepertoires en -protocollen.

De Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) expliciteert dat ze onderzoekende professionals wil opleiden door te kiezen voor een profilering als University of Applied Sciences (‘De HAN op weg naar een University of Applied Sciences’, 2010). De HAN geeft daarmee aan dat ze een opleidings- én kenniscentrum wil zijn waarbinnen (kennis) ontwikkeling, ondernemerschap en innovatie hoog in het vaandel staan. Kiezen voor het perspectief University of Applied Sciences veronderstelt het vestigen van drie pijlers:

- 1 Een beroepsgericht profiel van het onderwijs aanbod
- 2 Een belangrijke plek voor onderzoek als nevensgeschikt aan, en verweven met het onderwijs
- 3 Programmering van de verwevenheid van onderwijs en onderzoek in de curricula van de bachelor- en masteropleidingen

Evident is dat het implementeren van onderzoek binnen het hbo vraagt om aanpassing van de curricula van de opleidingen en professionalisering van de opleiders. Onder andere om deze aanpassingen binnen een afzienbare periode te realiseren zijn er – als katalysatoren – binnen het hbo lectoren aangesteld.

Lectoren (lectoraten) in het hbo

Naar een concept van Frans Leijnse, destijds voorzitter van de HBO-Raad, is een impuls gegeven aan de gewenste veranderingen in het hoger beroepsonderwijs door een nieuwe functie te creëren: de lector. De HAN heeft net als andere hogescholen in 2002 de eerste lectoren aangesteld. In het ontwerp van Frans Leijnse zijn lectoren ervaren en hooggekwalificeerde onderzoekers die:

- (Inter)nationaal bekend zijn om hun kennis op een domein dat inhoudelijk aansluit bij (een van de) de beroepspraktijken waarvoor het hbo opleidt;
- Hun theoretische kennis kunnen vertalen naar de beroepspraktijk en beroepsbeoefenaar;
- De beroepspraktijk waarvoor het hbo opleidt, goed kennen;
- De vragen en problemen uit de beroepspraktijk kunnen vertalen naar onderzoeksvragen;
- Die beroepspraktijk kunnen inspireren en/of uitdagen tot het geven van onderzoeksoptredachten;
- Onderzoek kunnen (laten) uitvoeren dat leidt tot betrouwbare, valide en voor de praktijk relevante kennis;
- Voldoende onderzoeksvaardig zijn om anderen daarin te coachen en aan te sturen;
- Onderzoeksresultaten kunnen vertalen naar opleidingscurricula binnen het hbo;
- Kunnen bijdragen aan het opleiden van professionals.

De lectoren hebben bij hun aanstelling een vierledige taakstelling gekregen:

- 1 Zij dragen bij aan de verbetering van de kwaliteit van de curricula van de opleidingen.
- 2 Zij dragen bij aan de professionalisering van de docenten in het hbo.
- 3 Zij leveren een bijdrage aan de theorievorming.
- 4 Zij helpen bedrijven en maatschappelijke organisaties innoveren.

In samenhang en idealiter leidt uitvoering van deze taken door lectoren tot de gewenste situatie. Lectoren dragen bij aan de verbetering van de kwaliteit van de curricula van de opleidingen door kenniscirculatie tussen beroepspraktijk en opleidingen te stimuleren (1). Als in deze notitie het woord curriculum wordt gebruikt bedoelen we daarmee het leerplan dat een student af moet leggen om startbekwaam te zijn voor de beroepspraktijk. Een curriculum bevat (naar Tyler, 1949): leerdoelen of inhoud; een beschrijving van de wijze waarop de student zich die inhoud eigen kan maken en een beschrijving van de wijze waarop beoordeeld wordt of de student zich die inhoud heeft eigen gemaakt.

Lectoren geven een andere inhoud aan het al langer bestaande contact tussen opleidingen en beroepspraktijk omdat ze vanuit een meer theoretische achtergrond meedenken over aanpassingen en vernieuwingen (3). Lectoren worden door de beroepspraktijk gezien en benaderd als inhoudelijke experts die op basis van theorie en empirie nieuwe kennis ontwikkelen en adviseren (4). Ze voeren in opdracht van de beroepspraktijk (contract)

onderzoek uit. Ze betrekken stagiaires en opleiders van de HAN bij deze onderzoeksopdrachten en hun verdere contacten met de beroepspraktijk (1 en 2). De professionals in opleiding leren meer van hun tijdelijke verblijf in de beroepspraktijk als ze kunnen participeren in onderzoek (1).

Lectoren voeren het (contract)onderzoek zoveel mogelijk uit in samenwerking met een uit docenten samengestelde kenniskring (3). Opdrachten komen altijd uit de beroepspraktijk waarvoor opgeleid wordt en sluiten inhoudelijk aan bij de opleidingen. De door middel van onderzoek geconstrueerde kennis wordt via de docenten uit de kenniskring en de lector onderdeel van de curricula van de opleidingen (1) en draagt tevens bij aan de vernieuwing van de beroepspraktijk (4).

Docenten die participeren in de kenniskring doen onderzoekend actuele, wetenschappelijke kennis op over de beroepspraktijk waarvoor ze opleiden en worden onderzoeksvaardig (2). De actuele, wetenschappelijke kennis wordt onderdeel van het curriculum en docentonderzoekers kunnen studenten en collega-docenten begeleiden en ondersteunen bij het uitvoeren van onderzoek (2). Via onderzoeksopdrachten uit de beroepspraktijk intensificeert de samenwerking en kennisdeling tussen beroepspraktijk en beroepsopleiding en krijgt een andere inhoud (3). Opleiders leren, meer systematisch, wat er leeft in de praktijk en omgekeerd kan de beroepspraktijk meedenken over het opleiden van toekomstige collega's (1).

Lectoren (lectoraten) kunnen dat alles alleen waarmaken als er inhoudelijke verwantschap is tussen hun onderzoeksthema's en de kernthema's van de opleiding. Het lukt dan pas echt inspirerend te werken naar de opleidingen en opleidingen ervaren dan ook de meerwaarde van de onderzoeksexpertise, het onderzoek en de onderzoeksresultaten als een belangrijke en welkome bijdrage. Van lectoren is het eveneens belangrijk dat zij geïnteresseerd zijn in het hoger beroepsonderwijs, affiniteit hebben met de studentenpopulatie, en oog hebben voor de verschillende belangen die daar spelen.

Aanpassing van curricula van de (bachelor- en master)opleidingen

We vragen om nieuwe professionals die beschikken over méér en andere kennis en in staat zijn nieuwe kennis te construeren. Het eerste vraagt om verhoging van het kennisniveau, het tweede vraagt om afgestudeerden die hun eigen beroepspraktijk onderzoekend kunnen verbeteren en vernieuwen. Daarvoor moeten curricula van de opleidingen worden aangepast.

Verhoging kennisniveau

De beroepspraktijk vernieuwen en innoveren vraagt om het overstijgen van intuïtief en op ervaring gebaseerd beroepsmatig handelen. Van hbo-opgeleide professionals wordt verwacht dat ze op conceptueel niveau kunnen denken en op de hoogte zijn van de laatste ontwikkelingen binnen het vakgebied waarvoor opgeleid wordt. Zij dienen daarvoor gebruik te maken van bestaand onderzoek en dat te kunnen vertalen naar hun beroeps-

matig handelen. Voor de student staan onderzoeksresultaten als feiten opgenomen in hand- en studieboeken. Steeds meer zullen ze daarnaast wetenschappelijke publicaties moeten lezen en resultaten daaruit gebruiken voor hun professioneel handelen. In de wetenschappelijke publicaties staat tevens beschreven hoe kennis tot stand komt. De professional leert op die manier om op basis van theoretische verdieping en systematisch onderzoeken en analyseren van de werkelijkheid voor de praktijk relevante nieuwe kennis te ontwikkelen. Dat geldt in beperkte mate voor de bachelorafgestudeerde en in grote mate voor de masterafgestudeerde. Het zelf leren onderzoek doen binnen de eigen (toekomstige) beroepspraktijk om deze verder te kunnen ontwikkelen verkleint de kloof tussen opleiding en beroepsuitoefening omdat het aanzet tot een continue wisselwerking tussen theorie en praktijk. Professionals leren communiceren over hun vakgebied en onderzoek daarin, naar specialisten binnen het vakgebied maar ook naar niet-specialisten.

De onderzoekscompetentie wordt deel van het curriculum

Het competent zijn in het doen van onderzoek is voor de hbo-student zowel einddoel van de opleiding, als middel om die opleiding succesvol te doorlopen. Het is het einddoel van de opleiding omdat we afgestudeerde professionals willen die zelf een aan de beroepspraktijk gerelateerd probleem kunnen analyseren en vertalen naar een onderzoeksvraag; een daarbij passend praktijkgericht onderzoek kunnen opzetten en uitvoeren; en dit alles ter verbetering en aanpassing van de eigen beroepspraktijk. Daarnaast is competent zijn in onderzoek doen ook een middel omdat onderzoeksvaardigheden en een onderzoekende houding nodig zijn voor het zelfsturend leren dat we van hbo studenten verwachten. Leren onderzoeken en leren studeren vereisen dezelfde vaardigheden zoals bijvoorbeeld het zoeken, vinden, selecteren en kunnen gebruiken van literatuur, het duiden en verhelderen van een aan de praktijk gerelateerd probleem, het kunnen formuleren van relevante (leer)vragen, het op waarde schatten van gegevens, het systematisch te werk gaan bij de aanpak van problemen, het kritisch observeren, redeneren, analyseren, en het maken van stappenplannen.

Omdat onderzoeksvaardigheden en studievaardigheden voor een groot deel overeenkomen is het van belang dat studenten vanaf het eerste jaar vertrouwd worden gemaakt met de genoemde vaardigheden en daarbij passende houding. (De meeste) studenten zijn nog niet onderzoekscompetent als ze beginnen met een bachelor- of masteropleiding. Zo hebben studenten met een afgeronde hbo-bachelor die nu beginnen aan een professionele master nog niet allemaal onderzoek leren doen. Ze verwerven de onderzoekscompetentie binnen de opleiding. De onderzoekscompetentie (bestaande uit kennis hebben over onderzoek doen, onderzoeksvaardig zijn en het beschikken over een onderzoekende houding) maakt in de gewenste situatie deel uit van alle onderdelen van een curriculum: de inhoud van het curriculum, de didactische werkwijze van het curriculum en de toetsing van het curriculum.

De inhoud van het curriculum

De inhoud van het curriculum is dat wat een student zich eigen moet maken om gekwalificeerd te zijn, ook omschreven als eindtermen of startkwalificaties. De inhoud kent binnen het hbo altijd een beroeps- of vakspecifiek deel en een meer algemeen beroepsvoorbereidend deel. Die twee kerndelen zijn in theorie te scheiden maar krijgen in de praktijk pas betekenis als ze samenhangen.

Het eerste beroeps- of vakspecifieke deel bevat kennis over en kunnen en willen omgaan met beroepsgerelateerde actoren (klanten, de markt, bedrijven, opdrachtgevers), materialen en/of middelen (productie, geldstromen, de wetgeving). Eigen maken van deze inhoud op hbo-niveau vereist vertrouwd zijn met vakliteratuur en wetenschappelijke literatuur. En om daarover te kunnen lezen en de kennis gepast te kunnen inzetten zijn kennis over methoden en aspecten van onderzoek doen binnen het beroeps/vakdomein vereist. Onderzoekskompetent zijn maakt deel uit van de meer algemene beroepsvaardigheden, die voor elke hbo-professional gelden.

Juist vanwege de gewenste samenhang tussen het beroepsgerelateerde deel en het meer algemene deel is de inhoud van de curricula binnen de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen omgezet in competenties en/of beroepstaken (Kneefel & Verbunt, 2009). Feitelijk zijn zowel competenties als beroepstaken complexe, samengestelde gehelen van kennis, vaardigheden en houdingen. Door deze competenties en/of beroepstaken weer op te delen in indicatoren en daarbij passende criteria zijn de te onderscheiden onderdelen zichtbaar. De criteria geven de normering per indicator aan. Daardoor weten docenten en studenten waar, wanneer en hoe delen van de vak- en beroepsgerelateerde inhoud en de onderzoekskompetentie (in zijn geheel of in deelaspecten) deel uitmaakt van de inhoud van het curriculum. Om sturend te kunnen zijn met betrekking tot de organisatie van het onderwijs worden competenties/beroepstaken beschreven naar de verschillende fasen (voor de bachelor is dat: propedeuse, hoofdfase en afstudeerfase; voor de master is het afhankelijk van de lengte van de opleiding) van het curriculum. In alle gevallen betekent dit van propedeuse tot afstudeerfase een toename in omvang van context en complexiteit.

De didactische vertaling van de inhoud

De studenten krijgen onderwijs aangeboden waardoor zij kennis over het vak/beroep opdoen en onderzoekskompetent kunnen worden. Dit aangeboden onderwijs bestaat uit alle activiteiten die vanuit de opleiding worden bedacht opdat studenten zich de gewenste leerinhoud eigen maken: opdrachten, colleges, slb-gesprekken, formatieve toetsen et cetera. Omdat onderzoek nog niet vanzelfsprekend deel uit maakt van het curriculum is het voor de leerbaarheid en doceerbaarheid goed om een 'leerlijn onderzoek' te beschrijven waarin expliciet wordt aangegeven door middel van welke leeractiviteiten en tijdens welke leeractiviteiten studenten per opleidingsfase de competentie onderzoek doen of aspecten daarvan kunnen ontwikkelen.

Een leerlijn beschrijven veronderstelt niet dat er gescheiden van de vak/beroepsinhoud apart onderwijs of een aparte cursus wordt aangeboden voor onderzoeksvaardigheden. Voor integratie van het vak/beroepsdeel en het in algemene zin onderzoekscompetent worden, gaat de voorkeur uit naar integratie van aspecten van onderzoek doen in de andere meer vakgerichte onderwijsactiviteiten. Onderzoek of onderzoeksvaardigheden zijn deelaspecten van beroepstaken. De leerlijn kan aan bod komen in allerlei activiteiten en werkvormen: door kennis over onderzoek doen aan te bieden in colleges of door studenten onder begeleiding aan onderzoeksopdrachten of deelonderzoeken te laten werken. Idealiter zijn alle onderwijsopdrachten zo geformuleerd dat onderzoeksvaardigheden en een onderzoekende houding voorwaarde zijn voor het kunnen uitvoeren van de opdracht. Tijdens de gehele opleiding kan op die manier geoefend worden in onderzoekscompetent worden. Pas als opdrachten uitdagend en motiverend zijn geformuleerd zullen studenten een onderzoekende houding ontwikkelen. Binnen de leerlijn moeten de complexiteitsniveaus en daarbij passende vaardigheden en kennis van de verschillende soorten praktijkgericht onderzoek geoperationaliseerd worden.

Lectoren, gepromoveerde of anderszins onderzoeksvaardige docenten kunnen onderwijsactiviteiten verzorgen die specifiek gericht zijn op het aanleren en eigen maken van onderzoeksvaardigheden. Als onderzoeksvaardigheden geoefend en aangeleerd worden binnen andere onderwijsactiviteiten is het belangrijk dat daarover met alle betrokken docenten afstemming plaatsvindt. Daar kunnen dan weer lectoren en/of andere ter zake deskundigen bij betrokken zijn. Het op deze wijze integreren van de onderzoekscompetentie en de (vak/domein) inhoud vereist niet alleen onderzoeksvaardige maar ook inhoudelijk deskundige docenten. Studenten kunnen ook tijdens de stages (delen van) een praktijkonderzoek uitvoeren; in samenwerking met lectoren kan het dan ook om onderdelen van een contractonderzoek gaan. De stageplek is echter door de hectiek van de praktijk en zeker voor een beginnende beroepsbeoefenaar nooit een goede plek om de verschillende onderzoeksvaardigheden te leren en een onderzoekende houding eigen te maken. Een goede voorbereiding op het onderzoek, ondersteuning en begeleiding bij de verschillende onderzoeksstappen door de opleiders als onderdeel van de voorbereiding op de stage binnen het instituut is essentieel (Dunn, 2007).

Toetsing en beoordeling

Bij elke formatieve en summatieve toetsing zal moeten worden vastgesteld of de studenten voldoen aan de voor een bepaalde fase van de opleiding geldende criteria. Onderdelen van de onderzoekscompetentie (kennis, vaardigheden, houding) kunnen als aparte competentie, maar beter nog als onderdeel van een beroepstaak beoordeeld worden. Bij de afsluiting van de opleiding kan worden beoordeeld of de student in staat is redelijk zelfstandig een onderzoek te doen in de beroepspraktijk waarvoor hij/zij wordt opgeleid. In de Afstudeeropdracht (AOD) kan de student laten zien over voldoende vak- en beroepsspecifieke kennis te beschikken.

Personeel dat zorgt voor de uitvoering

Het kennisniveau dat in het hbo gerealiseerd wordt, moet omhoog en onderzoekscompetent worden is een belangrijk leermiddel en einddoel van hbo-afgestudeerden. Dat vraagt om docenten die dat kunnen waarmaken (Basten, 2006). Zij moeten op de hoogte zijn en blijven van de bestaande en geactualiseerde kennis uit hun eigen vakgebied opdat zij afgestudeerden afleveren die met (voldoende) nieuwe en vernieuwende kennis het werkveld betreden. Verbinding tussen onderzoek en onderwijs in het hbo bevordert en borgt eveneens dat docenten hun eigen vakgebied kritisch bijhouden en de laatste wetenschappelijke inzichten in hun handelen integreren.

Onderzoekscompetente studenten afleveren vraagt om onderzoekscompetente docenten die studenten kunnen ondersteunen en aansturen bij het onderzoekscompetent worden binnen het vakgebied of de beroepspraktijk waarvoor opgeleid wordt. Docenten moeten onafhankelijk van hun eigen vak vertrouwd zijn met de onderzoeksbenaderingen, methodes en middelen uit het domein waarvoor ze opleiden. Een neerlandicus die binnen letterkunde is afgestudeerd moet studenten kunnen begeleiden die gamma-onderzoek doen. Docenten die zelf onderzoek doen weten beter waar onderzoekende studenten tegenaan lopen. En eigenlijk vraagt het competentiegericht en vraaggestuurd onderwijs, zoals we dat binnen de HAN willen bieden, om docenten die in staat zijn hun eigen onderwijs op basis van een systematische literatuur- en praktijkanalyse steeds weer opnieuw aan te passen en te vernieuwen. En om docenten die voorbeeldmatig laten zien wat een onderzoekende houding is door bijvoorbeeld hun eigen handelen en de inhoud van hun aanbod ter discussie te stellen.

Praktijkgericht onderzoek in het hbo

De omschrijving en invulling van onderzoek in het hbo vloeit voort uit de taakstelling van het hoger beroepsonderwijs: instandhouding en ontwikkeling van de beroepspraktijk (AWT 65, 2005). Het hbo geeft uitvoering aan die taken door:

- Antwoorden te geven op concrete vragen uit de beroepspraktijk. Onderzoek in het hbo is bedoeld om vragen en problemen uit die beroepspraktijk op te lossen en daardoor het handelen in de praktijk te verbeteren en aan te passen aan veranderende omstandigheden.
- Geschoold personeel af te leveren. Studenten moeten op een adequate wijze worden voorbereid op het functioneren in de beroepspraktijk van de eenentwintigste eeuw.

Daarmee wordt meteen het enig en altijd geldende bijzondere van hbo-onderzoek in vergelijking met universitair of academisch onderzoek duidelijk. In het hoger beroepsonderwijs is het onderzoek altijd praktijkgerelateerd en op de universiteit is dat niet altijd het geval. Het academisch theoriegeoriënteerd onderzoek zoals dat binnen universiteiten

en onderzoeksinstituten wordt uitgevoerd is vaker primair gericht op begrips-, theorie- of modelvorming. Het onderzoek dat binnen en vanuit het hbo wordt uitgevoerd is in alle gevallen praktijkgericht: het op te lossen probleem (of de uitdaging) komt uit de beroepspraktijk en de resultaten en conclusies zijn bedoeld voor de beroepspraktijk, zie ook Geerdink (2008). Daarmee is niet gezegd dat hbo-onderzoek niet tot algemeen geldende kennis of theorie kan leiden.

De praktijkgerichtheid van hbo-onderzoek vinden we terug bij de omschrijving van hbo-onderzoek door de HBO-Raad, Kwaliteitszorgstelsel ten aanzien van het onderzoek aan hogescholen (2009 - 2015, 2008: 7).

Praktijkgericht onderzoek is onderzoek dat is geworteld in de beroepspraktijk en bijdraagt aan de verbetering en innovatie van die beroepspraktijk. Dit vindt plaats door het genereren van kennis en inzichten, maar ook door het leveren van toepasbare producten en ontwerpen en concrete oplossingen voor praktijkproblemen. Daarbij is het onderzoek doorgaans multi- en of transdisciplinair van aard en ingebed in een scala van interne en externe organisatorisch verbanden, met behoud van de wetenschappelijke betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek zelf. Het onderzoek kent een nauwe relatie met het onderwijs via de bijdrage aan onderwijsactiviteiten, de professionalisering van docenten en curriculumvernieuwing. Doordat het onderzoek relevantie heeft voor – en impact op – de beroepspraktijk, het onderwijs en de bredere samenleving, vindt de verspreiding en publicatie van de kennis via vele uiteenlopende kanalen plaats en aan diverse doelgroepen’.

Dat is nog zeer globaal omschreven. Om tot een nadere omschrijving en het encadreren van praktijkgericht onderzoek binnen de HAN te komen is in september 2010 een notitie van Verschuren (2010) over ‘Onderzoek in het hbo. Soorten, scholingsniveaus en methodologische profielen’ als kaderstellend daarvoor aangenomen. Uitgangspunt daarin is een volledig eigenstandig profiel van onderwijs en onderzoek in het hbo, duidelijk onderscheiden van dat van universiteiten. Verschuren gebruikt de termen professioneel praktijkgericht onderzoek en academisch theoriegericht onderzoek die beide zijn te kwalificeren als wetenschappelijk onderzoek mits op de juiste wijze uitgevoerd (de context of justification).

Er zijn een zestal criteria waaraan getoetst wordt of het onderzoek voldoet aan de normen die wetenschappers daarover met elkaar hebben afgesproken. Onderscheid tussen professioneel praktijkgericht onderzoek en academisch theoriegericht onderzoek is te maken naar de mate waarin ze aan elk van die zes criteria moeten voldoen. In tabel 1 zijn de criteria aangegeven en de mate waarin onderzoek daaraan moet voldoen: van x = zwak belang tot xxxxx sterk belang.

academisch theoriegericht onderzoek		professioneel praktijkgericht onderzoek
xxxxx	Interne validiteit	xxxxx
xxxxx	Externe validiteit	xxx
xxxxx	Controleerbaarheid	xxxxx
xxx	Cumulativiteit	xxx
x	Implementaire validiteit	xxxxx
?	Ethische validiteit	xxxxx

Tabel 1 *Onderscheid tussen professioneel praktijkgericht onderzoek en academisch theoriegericht onderzoek (Bron: Verschuren, 2010, in voorbereiding)*

Voor al het onderzoek geldt dat er hoge eisen moeten worden gesteld aan de interne validiteit en controleerbaarheid. Voor praktijkgericht onderzoek zijn echter externe validiteit en cumulativiteit niet altijd van even groot belang. Als er binnen een bepaald bedrijf onderzocht wordt of het nieuwe HRM-beleid de beoogde doelen heeft gehaald is de externe validiteit of algemene geldigheid minder relevant. Anders dan bij theoriegericht onderzoek is daarentegen juist voor praktijkonderzoek de implementaire validiteit (de bruikbaarheid voor de beroepspraktijk) van groot belang, zie ook Wardekker (1999). Ethische validiteit ten aanzien van het onderzoeksproduct wordt volgens Verschuren in academisch theoretisch onderzoek nog (te) weinig gebruikt. In praktijkgericht onderzoek mag je nooit zonder (Verschuren, 2009).

Het praktijkonderzoek dient altijd de beroepspraktijk. Om uiteindelijk tot niveaus van onderzoek doen (en gebruiken) te komen worden te onderzoeken situaties en onderzoeksvormen aan elkaar gerelateerd. Verschuren onderscheidt vijf te onderzoeken situaties:

A praktijkonderzoek dat op drie niveaus kan worden gedaan (zie ook eerder gemaakte driedeling op pagina 2):

A-1 op microniveau gaat het om het eigen handelen

A-2 op mesoniveau om de eigen organisatie

A-3 op macroniveau: het vakgebied of het beroepsdomein waarbinnen de professional werkt.

B de handelingspraktijk gaat het om contractonderzoek voor een externe opdrachtgever te onderscheiden in:

B-4 organisatieonderzoek

B-5 beleidsonderzoek

Vervolgens worden drie hoofdvormen van onderzoek onderscheiden naar opklimmende moeilijkheidsgraad:

- Het expert gebaseerd onderzoek (navragen)
- Het reflectief onderzoek (nadenken)
- Het empirisch onderzoek (nazoeken)

Op basis van het gelaagde beeld van 'onderzoek' van Verschuren (2010) kunnen binnen de hogeschool keuzes gemaakt worden voor:

- Het inbouwen van 'leren onderzoeken' in het curriculum voor studenten
- De professionalisering en scholing in onderzoek van docenten
- Het entameren en positioneren van contractonderzoek

Gebruikmakend van zijn indelingschema zijn hier twee niveaus van onderzoek (leren doen) voor achtereenvolgens de bachelor en de master beschreven. Zie Verschuren (2009a; 2009b; 2010) voor verfijning en uitbreiding van niveau indeling.

Voor de bacheloropleiding van de FEM kan gemikt worden op het onderzoek in/naar een werksituatie. Daarbij kan volgens de niveau indeling van Verschuren gebruik gemaakt worden van 1) expert gebaseerd onderzoek waarvoor de student vaardig moet zijn in het doen van onder andere probleemgestuurd literatuuronderzoek, exportconsultatie en Delphi-onderzoek. Daarnaast kan gebruik gemaakt worden van 2) reflectief onderzoek waarvoor vaardigheid nodig is in het introspectie, kritische zelfreflectie, probleemanalyse, analyse volgens de interventiecyclus en de ontwerpcyclus. De eigen (of een stage) werksituatie kan door een hbo bachelor empirisch onderzocht worden maar niet noodzakelijkerwijs. De onderzoeker van een werksituatie moet wel kennis hebben over domein gerelateerd empirisch onderzoek. Hij/zij moet onderzoek kunnen monitoren en resultaten van dat onderzoek naar waarde kunnen beoordelen. Het zelf doen van empirisch onderzoek is volgens de omschrijving en indeling van Verschuren niet voor iedereen haalbaar. Bij onderzoek op masterniveau kan gedacht worden aan onderzoek in en naar de eigen vakdiscipline. Dat vereist eveneens het vaardig zijn in het kunnen uitvoeren van empirisch onderzoek. Dat vereist minimaal kennis van erkende kwaliteitscriteria voor onderzoek (validiteit, betrouwbaarheid, bruikbaarheid) ook al omdat professionals onderzoeksopdrachten moeten kunnen geven en monitoren. Verder is kennis nodig van de methodologie van probleemoplossend handelen, kennis van onderzoeksterminologie, methoden van dataverzameling en data-analyse, onderzoeksstrategieën, en elementaire statistiek.

Praktijkvoorbeelden uit de FEM

Een inventarisatie naar afstudeeropdrachten binnen de verschillende opleiding van de FEM levert mooie voorbeelden van praktijkgericht onderzoek. In alle gevallen gaat het niet om onderzoek naar het eigen handelen maar om onderzoek binnen een organisatie. Het doel is verbetering van de organisatie of verbetering van productie, productievoering of verkoop.

Een studente van Accountancy onderzocht waarom een garagebedrijf verlies maakte terwijl ze toch zoveel klanten hadden dat ze steeds een volle agenda hadden. De onderzoeksvraag was: hoe de rentabiliteit te verbeteren? Ze heeft een kostprijsberekening gemaakt

van het uren tarief en de urenregistratie bekeken. Uit het onderzoek kwam dat niemand bijhield hoeveel tijd men kwijt was aan bepaalde werkzaamheden. Niemand had dus een idee hoeveel de verschillende klussen gingen kosten of gekost hadden. Op basis van de onderzoeksresultaten heeft ze voor het bedrijf een goede urenregistratie opgezet met een bijbehorende kostprijs per uur waardoor het bedrijf waarschijnlijk weer winstgevend wordt.

Binnen Facility Management hebben afstudeerders voor een facilitair adviesbureau een onderzoek gedaan naar de herinrichting van de organisatie. Zij hebben een advies uitgebracht over de herinrichting van de organisatiestructuur, en het opzetten van een nieuwe facilitaire businessunit. Vanuit deze nieuwe businessunit worden er nieuwe innovatieve facilitaire diensten ontwikkeld (ook mede door studenten) waarmee het facilitaire adviesbureau de dienstverlening in de markt kan uitbreiden. Een interne structuurverandering die ook extern haar vruchten afwerpt.

Binnen Bedrijfseconomie hebben twee studenten gewerkt aan de optimalisatie van de facturatie tussen twee organisaties. Zij hebben daarvoor in het verlengde van een bestaand contract de Standard Operational Procedures in kaart gebracht en geconstateerde tekortkomingen met nieuwe procedures opgelost en afgestemd met de contractpartners (Herzien Service Level Agreement voor de internationale partner). Bijproducten van het onderzoek zijn een administratief handboek en een intern cultuuronderzoek. Het onderzoek heeft geleid tot verbetering van de relatie met een Chinese klant.

Studenten van de internationale bachelor Human Resource and Quality Management deden binnen een bedrijf onderzoek naar de oorzaken van ziekteverzuim. Een belangrijke conclusie was dat de oorzaken voor ziek worden zeer situatie en persoonsgebonden zijn. De onderzoekers ontdekten dat de bestaande verklaringsmodellen te kort schieten. Voor het bedrijf hebben de resultaten tot aanpassing in de bedrijfsvoering geleid; voor de opleiding tot een uitbreiding en vernieuwing van het curriculum.

De zin van onderzoek binnen de bacheloropleidingen

Op de vraag of opleiders onderzoek (leren doen) belangrijk vinden en of die vaardigheden leidt tot betere professionals wordt vooral instemmend geantwoord. Onderzoek leidt tot betere professionals.

Studenten leren abstracter denken en overstijgen in hun denken het concrete en materiële niveau. Daarnaast leren ze methodisch, volgens bepaalde structuren denken waardoor ze meer complexe zaken kunnen overzien. En tegelijkertijd maakt zelf onderzoek doen dat je flexibeler kunt handelen. Studenten worden kritischer naar bijvoorbeeld beschikbare bronnen als wikipedia. En tot slot: ze worden in alle opzichten beter en professioneler en dat leidt tot sneller kunnen en weten te handelen. Je ziet sneller waar het over gaat (Logistiek en Economie).

Afgestudeerde facilitaire managers kunnen volgens opleiders niet zonder onderzoeksvaardigheden omdat ze in hun werk voortdurend onderzoek van anderen moeten beoordelen, interpreteren en onderzoeksopdrachten moeten uitzetten en monitoren. En dat leren ze pas echt goed als ze zelf alles een keer hebben meegemaakt. Je kunt bijvoorbeeld het kiezen voor een vragenlijst en de waarde van een vragenlijst pas echt goed beoordelen als je zelf hebt ervaren wat het betekent om er een te maken. Onderzoek maakt ook dat studenten leren op systematische wijze input te verzamelen op basis waarvan een advies kan worden uitgebracht ter verandering en/of verbetering van de facilitaire bedrijfsvoering. Diezelfde kennis en vaardigheden moeten professionals op de food en businessmarkt hebben. Ook zij moeten in hun toekomstig werk voortdurend bestaand onderzoek op zijn waarde beoordelen, kunnen interpreteren en kunnen omgaan met de resultaten van dat onderzoek. Alumni en ook de beroepenveldcommissie ervaren dat vooralsnog als een zwak punt van de opleiding. Afgestudeerden zijn te weinig onderzoeksvaardig. Onderzoek doen betekent dat studenten de geleerde theorie moeten toepassen in de praktijk. Ze stuiten dan op het probleem dat de theorie in de praktijk bijna nooit een op een is toe te passen. En dan leren ze door creativiteit en inventiviteit de theorie en praktijk te koppelen en juist daardoor gaan ze iets betekenen voor een ondernemer. Adviseren vraagt veel eigen inbreng en dat ervaren ze door onderzoek te doen (Accountancy). Binnen HRQM ligt de opbrengst van onderzoek voor studenten zeer overtuigend ook op het communicatieve terrein. Onderzoek doen binnen een bedrijf of organisatie maakt dat studenten gedwongen worden goed en nauwkeurig geformuleerde plannen en adviezen te schrijven. Ze moeten dan de geleerde theorie naar een specifieke context vertalen. Dan opeens raken studenten overtuigd van het nut van de theorie en ervaren ze hoe belangrijk het is daarover te kunnen communiceren. De opleiding profiteert zelf ook van het onderzoek door studenten. Opleiders analyseren op metaniveau de door individuen uitgevoerde onderzoeken en dat levert altijd nieuwe informatie voor het vakgebied. Onderwijseenheden als 'Intercultural adaptability' en 'International business awareness' zijn resultanten van de conclusies van verschillende, onderzochte praktijksituaties. Door te rapporteren (ook in het Engels) leren studenten Bedrijfseconomie 'vakjargon' voor de opdrachtgevers toegankelijk toe te passen. En ook niet onbelangrijk: onderzoek leidt vaak tot zeer contente bedrijven. Dat betekent voor studenten een baan en goede pr voor de HAN.

De zin van onderzoek voor de bacheloropleidingen van de FEM is evident.

Noot

Een deel van deze publicatie is afkomstig uit de notitie 'Onderwijs en onderzoek: Geen tegengestelde polen maar een krachtig geheel' die Mea Verbunt en Gerda Geerdink schreven in opdracht van het CvB van de HAN.

Literatuur

- (2010) *Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel*. Den Haag: Advies uitgebracht in opdracht van OC&W.
- Argyris, C. & D. Schön (1978) *Organizational learning: A theory of action perspective*, Reading, Mass: Addison Wesley.
- Basten, F. & J. Geurts (2006) De kenniskring als HRD-instrument – over het ontwikkelen van nieuwe professionaliteit. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 24, pp. 13-22.
- Beishuizen, J. (2006) Ontwikkeling van onderwijs en personeel in een community of learners. *Develop, kwartaaltijdschrift over human resources development*, 2, pp. 45-54.
- Dunn, M., L. Harrison & K. Coombe (2007) In good hands: Preparing research-skilled graduates for the early childhood profession. *Teaching and Teacher Education*, 24, pp. 703-714.
- Kneefel, I. & M. Verbunt (2009) *Eenheid in verscheidenheid. Werken aan onderwijs van kwaliteit*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
- Geerdink, G., E. van der Pool & E. Jansen (2008) Onderzoek in het hbo/op de lerarenopleiding primair onderwijs. *THE'MA*, 15 (1), pp. 56-62.
- (2010) De HAN op weg naar een University of Applied Sciences. NOTCVB10/054.
- Kwaliteitszorgstelsel ten aanzien van het onderzoek aan hogescholen 2009 – 2015* (2008). Den Haag: HBO-Raad.
- Leijnse, F., J. Hulst & L. Vromans (2006/2007) Passie en precisie. Over de veranderende functie van de hogescholen. *THE'MA*, 5-06, pp. 47-54 en 1-07, pp. 4-10.
- (2010) *Naar een duurzaam onderzoeksklimaat. Ambities en succesfactoren voor het onderzoek aan hogescholen*. Notitie HBO-Raad.
- Tyler, R.W. (1949) *Basic Principles of curriculum and instruction*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Verschuren, P. (2009a) *Why a methodology for practice oriented research is a necessary heresy*. [Afscheidsrede 4-9-2009]. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Verschuren, P. (2009b) *Praktijkgericht onderzoek. Ontwerp van organisatie- en beleidsonderzoek*. Amsterdam: Boom Academic.
- Verschuren, P. (2010) *Onderzoek in het HBO. Soorten, scholingsniveau en methodologische profielen*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- 2000) *Verdrag van Lissabon*. Geraadpleegd: http://ec.europa.eu/growthhandjobs/key/index_en.htm.
- Wardekker, W. (1999) Criteria voor de kwaliteit van onderzoek. In: B. Levering & P. Smeijers (1999) *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom. Pp. 50-68.
- Weert, T. van & D. Andriessen (2005) *Onderzoeken door te verbeteren. Overbruggen van de kloof tussen theorie en praktijk in het HBO-onderzoek*. Geraadpleegd op 4 september 2007: <http://www.hu.nl/Lectoraten>.